

Καπιταλιστική διεθνοποίηση και επιστροφή στον «εθνικό προστατευτισμό»

γράφει ο ΓΙΩΡΓΟΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ*

Με αφορμή την εκλογή Τραμπ (Trump) στην προεδρία των ΗΠΑ και το Brexit, γίνεται συζήτηση για το αν η καπιταλιστική διεθνοποίηση (ή παγκοσμιοποίηση όπως αλαζονικά και παραπλανητικά έχει ονομαστεί) αναστέλλεται ή έστω επιβραδύνεται, με επίταση των διαδικασιών επιστροφής στη στοργική αγκάλη των ξεχωριστών εθνικών κρατών και αντίστοιχων μέτρων «εθνικού οικονομικού προστατευτισμού». Το θέμα χρήζει διεξοδικής μελέτης, ωστόσο, εδώ θα γίνουν μόνο ορισμένες αφηρητικές επισημάνσεις.

Μία από τις θεμελιώδεις συνεισφορές του καπιταλισμού στο πεδίο της οργάνωσης των κοινωνιών, αλλά ταυτόχρονα και ο μοχλός τόσο για την κυριαρχία του όσο και για την επέκτασή του, ήταν το *έθνος-κράτος*. Αποτέλεσε τον ισχυρό βραχίονα του καπιταλισμού τόσο προς το εσωτερικό της επικράτειας του κάθε κράτους όσο και προς το εξωτερικό. Αποτελούσε ταυτόχρονα και το πεδίο όπου από τη μια εκφραζόταν κι από την άλλη επιβαλλόταν η «παλίντροπος αρμονία» με τρόπους ποικίλους και σαν αποτέλεσμα πάντα της διαπάλης που εδώ είχε κυρίως ταξικά χαρακτηριστικά.

Ταυτόχρονα όμως, για να νομιμοποιείται το έθνος-κράτος έπρεπε να αποδει-

κνύει ότι εκφράζει –έστω με ανισοβαρή τρόπο– και τα συμφέροντα ευρύτερων κοινωνικών ομάδων και τάξεων. Το κράτος ήταν ο εγγυητής της μακροπρόθεσμης κυριαρχίας της ιθύνουσας τάξης ως τέτοιας. Υπάρχουν, ωστόσο, ιστορικές στιγμές όπου η ταξική πάλη παίρνει οξεία μορφή, το αστικό κράτος χάνει την ικανότητά του να παρουσιάζεται ως υπηρέτης του «γενικού κοινωνικού συμφέροντος» και τότε χρησιμοποιεί την ωμή βία για να επιβάλει την κυριαρχία της ιθύνουσας τάξης. Στο μεγαλύτερο όμως χρονικό διάστημα της κυριαρχίας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής η βία δεν ήταν αναγκαία, καθώς ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής κατάφερνε να ηγεμονεύει ισχυρά, δίνοντας την εντύπωση ότι εξέφραζε τα συμφέροντα ευρύτερων κοινωνικών ομάδων και τάξεων.

Η αντιστοίχιση του κράτους προς την κυρίαρχη τάξη δεν είναι φυσικά απόλυτη. Είναι σχετική και καθορίζεται τόσο από την ιστορική διαδρομή, απόρροια κι αυτή των συσχετισμών δύναμης των αντικρουόμενων συμφερόντων, όσο κι από τη σχέση ισχύος αυτών σε κάθε ιστορική στιγμή. Η σχετική κρατική ανεξαρτησία αυξανόταν όσο πιο πολύπλοκος και μεγαλύτερος γινόταν ο κρατικός μηχανισμός. Το κράτος αποκτώντας νομιμοποιητική ισχύ διαμορφωνόταν ως μια δύναμη κι ένας μηχανισμός μιας γραφει-

i * Φυσικός, συγγραφέας

οκρατικής ιεραρχίας, ο οποίος φρόντιζε και για τη δική του αναπαραγωγή και για τα συμφέροντά που δεν είναι δεδομένα πως θα βρίσκονταν πάντα σε απόλυτη συμφωνία με τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης και σίγουρα όχι μεμονωμένων τμημάτων της.

Από την αρχή, πάντως, μεταξύ του κεφαλαίου και του έθνους-κράτους υπέβασκε μια σημαντικότερη αντίθεση. Αυτή του *περιορισμένου της κρατικής επικράτειας* και της ισχυρότατης τάξης του κεφαλαίου να αναζητά κέρδος όπου γης. Η αντίθεση αυτή στο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της κυριαρχίας του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής βρισκόταν συνήθως εν υπνώσει για διάφορους λόγους. Αυτό συνέβαινε σε όλη την ανοδική φάση και τη φάση της ωριμότητας του καπιταλισμού, μέχρι δηλαδή τη δεκαετία του 1970 κι ανάλογα με τη χώρα.

Σε όλο το προηγούμενο διάστημα και ιδιαίτερα κατά τη χρυσή περίοδο του καπιταλισμού 1945-1975, τεράστια κεφάλαια έχουν συσσωρευτεί στις καπιταλιστικές μητροπόλεις. Τα κεφάλαια αυτά αναζητούν εναγωνίως να δικαιώσουν το όνομά τους – να φέρουν κερδοφορία. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο με την ένταξη νέων πολυάριθμων εργατικών δυνάμεων στη διαδικασία της καπιταλιστικής συσσώρευσης. Οι δυνάμεις αυτές βρίσκονται κυρίως στις χώρες της Ανατολής, πλην της Ιαπωνίας βεβαίως.

Ο βασικός λόγος για τον οποίο η αντίθεση δεν έπαιζε σημαντικό ρόλο ήταν πως ο καπιταλισμός κατόρθωνε να «ισορροπεί» μεταξύ του παγκόσμιου χαρακτήρα του από τη μια και του περιορισμένου του έθνους-κράτους. Με τη διαδικασία αυτή τρεις αναγκαίοι για την ισορροπία όροι εκπληρώνονταν ταυτόχρονα:

1. Η βασική ανάγκη του κεφαλαίου για επέκταση εκτός των κρατικών συνόρων με την ένταξη νέων εργατικών δυνάμεων στην καπιταλιστική συσσώρευση ικανοποιούνταν με την εξαγωγή των παλιών κλάδων ή με την ανάληψη έργων σε άλλες χώρες και τις εξαγωγές κεφαλαίων μέσω δανεισμού.

2. Στο εσωτερικό των μητροπόλεων νέοι παραγωγικοί κλάδοι αναπτύσσονταν

με μεγαλύτερη ένταση κεφαλαίου και οι εργατικές δυνάμεις έβρισκαν εργασία με μεγαλύτερες αμοιβές σε γενικές γραμμές.

3. Ο κρατικός μηχανισμός και η κρατική γραφειοκρατία ισχυροποιούνταν κυρίως μέσω των διαδικασιών στήριξης των αγορών δραστηριοποίησης του εθνικού κεφαλαίου. Στη διαδικασία αυτή συμπεριλαμβάνονται φυσικά τόσο η διπλωματία και το αποικιοκρατικό σύστημα όσο και οι πόλεμοι.

Για να συμβεί όμως αυτό έπρεπε να αρθούν οι περιορισμοί που είχαν επιβληθεί καθ' όλη την προηγούμενη περίοδο στη δράση του κεφαλαίου. Με μεθοδικότητα και με μοχλό τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου επιβάλλεται σε παγκόσμιο επίπεδο, μετά και την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, η άρση κάθε περιορισμού στη διακίνηση κεφαλαίων και εμπορευμάτων. Οι περιορισμοί αυτοί επιβάλλονταν βεβαίως μέσω της κρατικής ισχύος. Το κράτος, επομένως, έμπαινε εμπόδιο στη δράση του κεφαλαίου που επιζητούσε κι επέβαλλε την απόλυτη κυριαρχία του ως η μόνη δύναμη.

Η επιβολή αυτή είχε επίσης κι ένα ακόμη περιέργο χαρακτηριστικό. Η αποδυνάμωση του κράτους ήταν δυνατή και εφικτή μόνο μέσα από την αποδοχή και επιβολή της από το ίδιο το κράτος. Στη διαδικασία αυτή βασικό ρόλο έπαιζαν επίσης και οι ιδιωτικοποιήσεις που από τη μια αύξαναν την κερδοφορία κι από την άλλη αποδυνάμωναν το κράτος σε τομείς που δεν ήταν αναγκαίοι στο κεφάλαιο. Τα παραπάνω είχαν σοβαρότατες επιπτώσεις σε όλο το εποικοδόμημα στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Από τη δεκαετία του 1970, με μια μικρή αναλαμπή τις τηλεπικοινωνίες και την πληροφορική κατά τη δεκαετία του 1990, η αλυσίδα που περιγράψαμε σπάει στον ουσιοδέστερο κρίκο της. Σταματά ή επιβραδύνεται η ανάπτυξη νέων παραγωγικών κλάδων. Καθώς η εξαγωγή των παλιών κλάδων συνεχίζεται, το κεφάλαιο δεν μπορεί πλέον να δώσει εργασία και αμοιβές στις εργατικές τάξεις, αλλά ούτε στα μικροαστικά στρώματα στις μητροπόλεις.

Πέρα όμως από τη σχετική φτωχοποίηση των εργαζόμενων και εξαιτίας αυτής, μια νέα αντίθεση εμφανίζεται: αυτή μεταξύ του κεφαλαίου με συμφέροντα στο εξωτερικό και του κεφαλαίου με συμφέροντα εντός των ορίων του κράτους. Το πρώτο εκπροσωπείται κυρίως από το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο και το δεύτερο από το κεφάλαιο των παραγωγικών κλάδων. Ο διαχωρισμός αυτός επίσης δεν είναι απόλυτος, καθώς υπάρχει ισχυρή διασύνδεση των δύο αυτών τομέων.

Οι τρεις όροι που διατυπώσαμε πριν πως πληρούνταν –με αποτέλεσμα το αστικό κοινωνικο-οικονομικό οικοδόμημα να βρίσκεται σε ισορροπία– δεν πληρούνται πλέον. Η αρμονία διερράγη και η ισορροπία έγινε ασταθής. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ένα νέο πολιτικό περιβάλλον να αρχίσει να διαμορφώνεται, με διαφορετικούς ρυθμούς στις διάφορες χώρες.

Η μεταβολή αυτή των όρων διαβίωσης μεγάλων τμημάτων των κυριαρχούμενων τάξεων και στρωμάτων, και κυρίως της εργατικής τάξης, στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες προσλαμβάνονταν με τρόπο που αντιστοιχούσε στο επίπεδο της πολιτικής ωριμότητάς τους, δηλαδή στρεβλά. Εκείνο το οποίο αντιλαμβάνονται είναι πως «η παγκοσμιοποίηση φτάνει για την ανεργία, την υποαπασχόληση και τη μείωση των κοινωνικών παροχών». Το νήμα που διαπερνά και διαμορφώνει αυτό το νέο πολιτικό τοπίο είναι η αντίθεση στις πολιτικές επιλογές του κεφαλαίου για αποδυνάμωση του κράτους. Η λύση την οποία προκρίνουν, επομένως, είναι η επιστροφή στο παρελθόν με το κράτος να ανακτά το ρόλο τον οποίο είχε προ της δεκαετίας του 1980 και στην επιδίωξή τους αυτή έχουν ως σύμμαχο το κεφάλαιο με κυρίαρχα συμφέροντα εντός των κρατικών ορίων.

Στο περιβάλλον αυτό παράγονται φαινόμενα αναβίωσης του εθνικισμού, με πολλές όμως διαφορές από το παρελθόν. Τέτοια φαινόμενα παρατηρούνται σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες, από τη Γαλλία της Λεπέν ως την επικράτηση του Τραμπ στις εκλογές των ΗΠΑ. Η διάρρηξη της ισορροπίας με την απόλυτη επικράτη-

ση των κοσμοπολιτικών χαρακτηριστικών του κεφαλαίου και την υποχώρηση των εθνικών χαρακτηριστικών του έχει ως αποτέλεσμα μεγάλα τμήματα της εργατικής τάξης να στρέφονται προς τα πίσω αναζητώντας το ισχυρό κράτος. Αλλά και μέρος της κρατικής γραφειοκρατίας αντιδρά στην αποδυνάμωσή της καθώς η επέκταση του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής γεννά και ισχυροποιεί άλλους κρατικούς ανταγωνιστές.

Το αστικό κράτος και η ισχυρή γραφειοκρατική μηχανή με το ένστικτο της αυτοσυντήρησης και αναπαραγωγής του δεν έχει ακόμη πει τον τελευταίο λόγο. Παρά όμως τις αντιδράσεις η παγκοσμιοποίηση είναι μια αναπότρεπτη διαδικασία και δεν έχει επιστροφή. Φυσικά, η διαιδικασία και πάλι δεν θα είναι ευθύγραμμη. Κάποια πσιωγυρίσματα είναι πιθανά, αλλά η μεγαλύτερη πιθανότητα είναι η αντίρροπη τάση να είναι περιορισμένη και μικρής χρονικής διάρκειας. Το βέλος του χρόνου κινείται προς τα εμπρός και η ιστορία δεν γυρίζει πίσω.

Όσον αφορά τη θέση των μαρξιστών και, πάντως, πριν αποφανθούμε για το τι είναι προωθητικό για τις κοινωνίες και τον άνθρωπο και τι όχι (που δεν αποτελεί στόχο αυτού του κειμένου), ας λάβουμε σοβαρά υπόψη μας αυτό που έγραψαν οι Μαρξ-Ενγκελς (Marx-Engels) από πολύ νωρίς, στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* (εκδ. Σύγχρονη Εποχή, σ. 24):

«Με την εκμετάλλευση της παγκόσμιας αγοράς η αστική τάξη διαμορφώνει κοσμοπολιτικά την παραγωγή και την κατανάλωση όλων των χωρών. Προς μεγάλη λύπη των αντιδραστικών, αφαίρεσε το εθνικό έδαφος κάτω από τα πόδια της βιομηχανίας». **Τ**